

Cyryl Kotyla

Uniwersytet Gdański

ZASOBY NIEMATERIALNE – UJAWNIANIE INFORMACJI A KONCEPCJA WIERNEGO I RZETELNEGO OBRAZU

Streszczenie: W opracowaniu przedstawiono aktualne ograniczenia możliwości ujawniania informacji o aktywach niematerialnych powodujące, że sprawozdania finansowe nie mogą zostać uznane za spełniające kryteria rzetelnego i wiernego obrazu. W związku z tym należy wprowadzić zmiany w polskim prawie bilansowym dotyczące składników niematerialnych.

Słowa kluczowe: zasoby niematerialne, aktywa niematerialne wytworzone we własnym zakresie, modyfikacja użytkowanego składnika wartości niematerialnych i prawnych.

1. Wstęp

Celem sporządzania sprawozdań finansowych jednostki jest dostarczenie informacji o sytuacji finansowej i osiągniętych wynikach jednostki gospodarującej, które będą użyteczne dla szerokiej grupy użytkowników przy podejmowaniu właściwych i trafnych decyzji ekonomicznych. Konieczne jest zapewnienie wiarygodności informacji prezentowanych, a zatem nie można ani zaniżyć, ani zawyżać prezentowanych w bilansie wartości składników majątkowych i źródeł ich finansowania, jak również informacji o wyniku finansowym jednostki. Oczekuje się zatem, aby obraz jednostki w sprawozdaniu finansowym przedstawiany był w sposób wierny i rzetelny.

Podstawowym źródłem informacji o sytuacji finansowej jednostki gospodarczej w danym okresie sprawozdawczym jest bilans; źródłem wiedzy o osiągniętych wynikach działalności jest rachunek zysków i strat. Sprawozdania finansowe to również informacja dodatkowa, czyli zestawienia uzupełniające i inne dane przydatne użytkownikom. W celu ułatwienia zrozumienia aktualnej sytuacji majątkowej oraz potencjalnych zagrożeń prawo bilansowe wymaga dokonania przez jednostki ściśle określonych ujawnień i prezentacji w sprawozdaniach finansowych, zrealizowanych według ściśle określonych zasad.

W tym miejscu należy również zauważyć, że praktyka XXI wieku pokazuje, iż najważniejszym składnikiem aktywów jednostki, składnikiem, od którego zależy zarówno wartość przedsiębiorstwa, jak i jego zdolność konkurencyjna, stanowią aktywa niematerialne. W odniesieniu do wielu jednostek i licznych sprawozdań

finansowych można pokusić się o stwierdzenie, że poprawność obrazu jednostki prezentowanego w jej sprawozdaniu finansowym zależy od kompletności i poprawności ujęcia oraz wyceny aktywów niematerialnych, którymi jednostka dysponuje. Niestety, zagadnienia związane z aktywami niematerialnymi, ich ujęciem, wyceną i ujawnianiem stanowią duży problem i wyzwanie dla nauk ekonomicznych, a w szczególności dla nauki o rachunkowości. O ile nie ma większych problemów związanych z aktywami niematerialnymi nabytymi przez jednostkę, o tyle istnieją liczne problemy i wątpliwości związane z grupą aktywów niematerialnych wytworzonych przez jednostkę we własnym zakresie. Składniki takie nie są po prostu ujmowane, wyceniane i prezentowane w systemie rachunkowości podmiotu, który je wytworzył. Co do zasady ogólnej, mogą być jednak przedmiotem transakcji kupna-sprzedaży i wówczas nabywca może je ujawniać w księgach rachunkowych.

Podstawowy problem polega więc na tym, że wytwórca nie może ujawniać w księgach aktywów niematerialnych wytworzonych we własnym zakresie, może jednak nimi dysponować, w tym również dokonać ich odsprzedaży, po której już nabywca je ujmuje, wycenia i ujawnia w swoich sprawozdaniach finansowych. Oczywiście, nie dotyczy to wszystkich rodzajów zasobów niematerialnych, gdyż istnieją takie, które są uznawane za składnik zasobów jednostki, za przedmiot budujący jej przewagę konkurencyjną, lecz nie mogą one stanowić przedmiotu transakcji kupna-sprzedaży. Przykładem tej drugiej grupy zasobów niematerialnych są np. kwalifikacje pracowników, stosunki z klientami i dostawcami, wiedza kadry menedżerskiej itp.

W opracowaniu dokonano próby oceny adekwatności stanu obecnie obowiązujących przepisów polskiego prawa bilansowego w zakresie aktywów niematerialnych do praktyki gospodarczej. W szczególności ważna wydaje się odpowiedź na pytanie, czy obecnie wszystkie istotne dla prowadzonej działalności gospodarczej zasoby niematerialne są właściwie prezentowane w sprawozdaniach finansowych? Jeżeli nie, to czy w związku z tym sprawozdanie finansowe jednostki może zostać uznane za spełniające kryteria wiernego i rzetelnego obrazu?

2. Koncepcja wiernego i rzetelnego obrazu

Podstawowe znaczenie w obszarze zasad ujawniania przez jednostkę gospodarczą informacji ma koncepcja prawdziwego i wiernego obrazu. Zasada ta, mająca swoje korzenie w rachunkowości brytyjskiej, zakłada, że obraz przedsiębiorstwa prezentowany w sprawozdaniach finansowych powinien być obiektywny i zgodny z prawdą. Brytyjski pierwowzór został szeroko wdrożony do systemów rachunkowości krajów europejskich, w tym również do polskiego prawa bilansowego. Kraje Unii Europejskiej są zobowiązane do stosowania zapisów IV Dyrektywy stanowiących, że „roczne sprawozdania finansowe muszą prawdziwie przedstawiać stan aktywów spółki, jej sytuację finansową oraz zyski lub straty” [5, wprowadzenie]. W polskim prawie bilansowym koncepcja wiernego i rzetelnego obrazu znalazła swój odpowiednik poprzez zapis nakazujący jednostkom stosować zasady (politykę) rachunkowości, rze-

telnie i jasno przedstawiając sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy [4, art. 4 ust. 1], który to w pewnym sensie determinuje również cel prowadzenia ksiąg rachunkowych [1, s. 56].

Przeciwieństwem koncepcji wiernego i rzetelnego obrazu jest powszechnie negowana praktyka nazywana kreatywną lub agresywną księgowością. Celem zabiegów kreatywnej księgowości jest przedstawianie w sprawozdaniach finansowych lepszego niż w rzeczywistości wizerunku firmy, który jest zgodny z zamierzeniami osób zarządzających, a nie z zasadą wiernego i rzetelnego obrazu, przy czym w większości sytuacji obraz ten jest fałszywy. Instrumentarium księgowo pozwalające na takie budowanie wizerunku firmy to różnego rodzaju „sztuczki księgowo”, które są albo dopuszczalne przez obowiązujące przepisy prawne, lecz znajdują się na krawędzi legalności, albo też wprost naruszają przepisy¹.

Pomiędzy tymi dwoma sytuacjami, czyli przedstawianiem w sprawozdaniu finansowym obiektywnej prawdy o podmiocie w sposób rzetelny i wierny oraz jawnym i celowym fałszowaniem tego obrazu, znajduje się obszar, który można nazwać obszarem zaburzonego obrazu jednostki wskutek nieprzystających do praktyki gospodarczej przepisów prawnych. Nie można bowiem uznać sprawozdania za wierne i rzetelnie odzwierciedlające obraz jednostki sprawozdającej, gdy nie zawiera wszystkich informacji o składnikach majątkowych podmiotu lub też gdy dane te są przekłamane. Powody takiego stanu rzeczy są tutaj mniej ważne, np. może to być tzw. kreatywna księgowość i wtedy odpowiedzialność spoczywa na wykonawcach przepisów prawnych. Powodem może być tutaj również brak odpowiednich regulacji prawnych i wtedy stroną odpowiedzialną wobec grupy użytkowników sprawozdań finansowych są twórcy przepisów.

Wydaje się niestety, że aktualnie obowiązujące przepisy polskiego prawa bilansowego w zakresie ujawniania i prezentacji aktywów niematerialnych posiadają defekt, który uniemożliwia w pełni obiektywną prezentację wiernego i rzetelnego obrazu jednostki w sprawozdaniu finansowym. W wyniku tego nie wszystkie aktywa niematerialne są ujawniane w sprawozdaniu finansowym, a tym samym nie spełniają postulatu prezentacji wiernego i rzetelnego obrazu jednostki.

3. Składniki niematerialne i ich znaczenie dla działalności podmiotów

Ostatnie lata XX wieku oraz początek XXI pokazują wyraźnie, że jednostki gospodarujące wkroczyły w okres dynamicznego rozwoju i wzrostu znaczenia składników niematerialnych w prowadzonej działalności gospodarczej. Zdobycie przewagi nad konkurentem coraz bardziej zależy od posiadanych zasobów niematerialnych, a jednocześnie coraz mniejsze znaczenie mają – do niedawna kluczowe w działalności

---

¹ Przykładem takiego postępowania są głośne przypadki amerykańskich firm, takich jak Enron, WorldCom, HealthSouth. Patologie te wystąpiły również w Europie; więcej na ten temat zob. [2].

gospodarczej – aktywa rzeczowe. Fakt ten wynika z coraz łatwiejszego sposobu wytwarzania produktów konkurencyjnych, wskutek czego obecnie przewagi na rynku należy szukać w posiadanych i wykorzystywanych przez jednostkę składnikach niematerialnych.

Co więcej, aktywa niematerialne mają olbrzymie znaczenie dla wyceny wartości przedsiębiorstwa, zwłaszcza metodami majątkowymi oraz dochodowymi, gdyż:

1. metody majątkowe: brak ujawnionych aktywów niematerialnych przedsiębiorstwa powoduje, że szacowanie wartości jednostki metodami majątkowymi – a więc w sytuacji gdy przedmiotem szacowania wartości jednostki jest jej majątek – może być zafałszowane, gdyż przedsiębiorstwo posiada aktywa, które nie są przedmiotem przeprowadzonego szacunku wartości; w rezultacie przeprowadzona wycena majątku może być zaniżona;

2. metody dochodowe: brak ujawnionych aktywów niematerialnych powoduje zafałszowaną informację o kosztach prowadzonej działalności ze względu na zaniżoną wartość odpisów amortyzacyjnych od nieujawnionych składników aktywów niematerialnych; istnieje również możliwość, że pewne koszty aktywowane w czasie zostały odniesione bezpośrednio w momencie ich poniesienia w ciężar kosztów prowadzonej działalności gospodarczej. W efekcie oszacowana wartość przedsiębiorstwa może być zawyżona.

Niestety, pomimo tak dużego znaczenia aktywów niematerialnych dla prowadzonej przez jednostki działalności gospodarczej nie wszystkie aktywa niematerialne są właściwie ujmowane w ich sprawozdaniach finansowych; tym samym sprawozdania te nie prezentują wiernie i rzetelnie obrazu jednostki w zakresie zasobów niematerialnych. Zasadniczy problem, czyli brak właściwego ujęcia w sprawozdaniach finansowych jednostki, dotyczy dwóch obszarów:

- 1) składników niematerialnych wytworzonych we własnym zakresie,
- 2) zwiększenia wartości istniejących składników niematerialnych.

3.1. Ujawnianie informacji o aktywach niematerialnych wytwarzanych we własnym zakresie

Obowiązujące w Polsce przepisy prawa bilansowego nie dopuszczają sytuacji często występującej w praktyce gospodarczej, czyli wytworzenia składnika niematerialnego we własnym zakresie. Co do zasady ogólnej, tylko te składniki niematerialne mogą być aktywowane i ujawniane przez jednostkę w bilansie, które zostały przez nią nabyte. Takie ograniczenie² wynika wprost z definicji składnika wartości niematerialnych i prawnych przedstawionej w art. 3 ust. 1 pkt 14 ustawy o rachunkowości, w myśl której za wartości niematerialne i prawne uznaje się:

---

² Wyjątkiem, potwierdzającym jednak regułę ogólną, są tutaj tzw. koszty zakończonych prac rozwojowych, które w celu ich aktywowania w bilansie jako wartości niematerialnych i prawnych nie muszą być w 100% nabyte, a mogą być również aktywowane te składowe koszty prac rozwojowych, które zostały wygenerowane we własnym zakresie na etapie prac badawczych lub rozwojowych.

„nabyte przez jednostkę, zaliczane do aktywów trwałych, prawa majątkowe nadające się do gospodarczego wykorzystania, o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok, przeznaczone do używania na potrzeby jednostki, a w szczególności:

- a) autorskie prawa majątkowe, prawa pokrewne, licencje, koncesje,
- b) prawa do wynalazków, patentów, znaków towarowych, wzorów użytkowych oraz zdobniczych,
- c) know-how”.

Należy jednak zauważyć, że istnieje przecież wiele składników niematerialnych wytwarzanych przez jednostki we własnym zakresie, co więcej – są to zasoby o kluczowej roli i znaczeniu dla jednostki, np.:

- 1) wytworzona we własnym zakresie marka firmy,
- 2) wytworzone we własnym zakresie znaki towarowe,
- 3) wytworzone i wykorzystywane na potrzeby własne programy komputerowe, bazy danych i inne oprogramowanie,
- 4) inne, podobne aktywa niematerialne wytworzone przez jednostkę³.

Czy brak możliwości ujęcia bilansowego wyżej wymienionych składników niematerialnych wynika z faktu, że nie mają one wymiernej wartości dla jednostki, a przez to nie są prezentowane w sprawozdaniach finansowych? Czy rzeczywiście nie są jej składnikami majątku, jej aktywami? Jeżeli coś posiada określoną wartość – przy czym często jest to jedna z najważniejszych wartości (zasobów) dla jednostki, to trudno twierdzić, że taki składnik nie jest majątkiem. Co więcej, gdyby wymienione składniki nie były majątkiem, to dlaczego i w jaki sposób przeobrażają się w majątek, tj. są wyceniane jako aktywa, ujmowane w księgach rachunkowych i ujawniane w sprawozdaniach finansowych nabywcy, gdy np. dojdzie do ich zakupu?

Dlaczego zatem marka produktu nie jest składnikiem majątku wycenianym i ujawnianym w sprawozdaniu podmiotu, który ją wypromował; ta sama marka jednak nabiera charakteru aktywów, jest wyceniana i ujawniana w przypadku jej nabywania przez inną jednostkę. Dlaczego program komputerowy lub baza danych, gdy są nabyte od innego podmiotu, mogą być aktywowane w bilansie i odnoszone w koszty poprzez odpisy amortyzacyjne? Jeżeli natomiast dokładnie takie same składniki majątku z punktu widzenia funkcjonalnego (programy komputerowe, bazy danych) zostaną wytworzone we własnym zakresie, to nakłady poniesione na ich powstanie stanowią albo pojedyncze składniki wartości niematerialnych i prawnych (dotyczące składowych o charakterze autorskim, czyli takich, co do których przeniesione zostały autorskie prawa majątkowe), albo są odnoszone bezpośrednio w koszty okresu (dotyczące składowych o charakterze kosztowym).

Sytuacja powyższa powoduje, że jednostki nie ujawniają w swoich sprawozdaniach finansowych informacji o bardzo ważnej kategorii aktywów: aktywach

---

³ Co ważne, również standardy międzynarodowe nie umożliwiają ujmowania takich składników jako aktywów.

wytworzonych we własnym zakresie, często posiadających olbrzymią wartość rynkową. Trudno zatem uznać sprawozdania finansowe za sporządzone zgodnie z koncepcją wiernego i rzetelnego obrazu. Oczywiście, sytuacja nie jest tak prosta i jednoznaczna, gdyż w takim przypadku problem ten zostałby już z pewnością rozwiązany. Elementarny kłopot polega bowiem na tym, że nie wszystkie zasoby niematerialne, a więc zasoby tworzące wartość firmy i jej przewagę konkurencyjną na rynku, mogą zostać uznane za składnik aktywów przedsiębiorstwa. Do grupy wytworzonych we własnym zakresie zaliczyć bowiem można np. markę firmy, znaki towarowe, znaki firmowe, a więc zasoby, które mogą zostać wycenione, znajdują się we władaniu jednostki, i co ważne, stanowią potencjalne źródło korzyści ekonomicznych (mogą zostać sprzedane). Do tej grupy zalicza się jednak również takie składniki, które takich cech nie posiadają, a zatem nie stanowią składnika aktywów w rozumieniu prawa bilansowego, a więc nie mogą być ujawniane w bilansie. Przykładowo są to: relacje z klientami, wiedza o klientach, dobre stosunki z dostawcami, kompetencje zarządu, wiedza i kwalifikacje pracowników, a więc niewątpliwie cenne zasoby niematerialne przedsiębiorstwa, jednakże takie, którymi przedsiębiorstwo nie może swobodnie i zupełnie dysponować jak właściciel.

3.2. Ulepszenia istniejących aktywów niematerialnych w sprawozdawczości finansowej

Składnik wartości niematerialnych i prawnych jednostki, podobnie zresztą jak środek trwały, może w określonych sytuacjach i w efekcie podjęcia pewnych działań uzyskać większą wartość użytkową. Przykładem może być tutaj rozbudowa istniejącego programu komputerowego o nowe funkcje lub optymalizacja istniejących funkcji w wyniku zmiany i udoskonalenia algorytmów, przepisania części kodu informatycznego, wymiany istniejących bibliotek, wymiany motoru bazy danych i jej sterowników itp. Sytuacja tego typu w praktyce gospodarczej nie jest niczym nadzwyczajnym. Chodzi przecież o modyfikację istniejącego składnika majątku w celu poprawy jego funkcjonalności. W odniesieniu do środków trwałych zdarzenie to zostało nazwane ulepszeniem środka trwałego i odpowiednio uregulowane w prawie bilansowym przez zapis art. 31 ust. 1 ustawy o rachunkowości:

„Wartość początkową stanowiącą cenę nabycia lub koszt wytworzenia środka trwałego powiększają koszty jego ulepszenia, polegającego na przebudowie, rozbudowie, modernizacji lub rekonstrukcji i powodującego, że wartość użytkowa tego środka po zakończeniu ulepszenia przewyższa posiadaną przy przyjęciu do używania wartość użytkową, mierzoną okresem używania, zdolnością wytwórczą, jakością produktów uzyskiwanych przy pomocy ulepszonego środka trwałego, kosztami eksploatacji lub innymi miarami...”.

Niestety, powyższej zasady nie można odnosić do składników niematerialnych, gdyż ustawa o rachunkowości nie dopuszcza takiej możliwości. W związku z tym, w przypadku poniesienia przez jednostkę nakładów na modyfikację oprogramowa-

nia stanowiącego składnik jej wartości niematerialnych i prawnych, koszt modyfikacji – bez względu na jego wysokość – nie zwiększy dotychczasowej wartości początkowej oprogramowania (i to niezależnie, czy wartość początkowa została w pełni, czy częściowo zamortyzowana). W rachunkowości nie funkcjonuje bowiem pojęcie ulepszenia składnika niematerialnego, a nakłady tego typu są odnoszone analogicznie do nakładów na wytworzenie składnika niematerialnego, czyli albo stanowią odrębny składnik wartości niematerialnych, albo są odnoszone w koszty działalności. Tym samym zniekształcony jest zarówno obraz jednostki w bilansie w zakresie informacji o aktywach niematerialnych (jednostka posiada aktywa o wyższej wartości niż te pierwotnie nabyte, gdyż nie ujmowane są, a tym samym nie prezentowane, późniejsze nakłady na modyfikacje tych składników), jak i wartość wyniku finansowego, gdyż niektóre z wymienionych nakładów są odnoszone bezpośrednio w ciężar kosztów prowadzonej działalności w momencie ich poniesienia⁴.

Zatem również w przypadku nakładów poniesionych na ulepszenie istniejącego składnika aktywów niematerialnych jednostki nie ujawniają prawidłowo w sensie ekonomicznym tych informacji, a tym samym sprawozdanie finansowe przestaje spełniać kryteria koncepcji wiernego i rzetelnego obrazu jednostki w odniesieniu do tej części aktywów jednostki.

4. Podsumowanie

Przedstawione powyżej zasady ujmowania składników niematerialnych wytworzonych we własnym zakresie oraz nakładów poniesionych na ulepszenie istniejących składników niematerialnych skłaniają do twierdzenia, że obowiązujące przepisy polskiego prawa bilansowego nie są adekwatne do otaczającej nas rzeczywistości XXI wieku. Kierunki najbliższych zmian przepisów polskiego prawa bilansowego muszą zatem dotyczyć uznawania, wyceny i prezentacji składników wartości niematerialnych i prawnych, tak aby regulacje prawa bilansowego odpowiadały rzeczywistości ekonomicznej i gospodarczej. Prawo bilansowe powinno bowiem dążyć, by składniki aktywów jednostki – posiadające wymierną wartość, będące w dyspozycji przedsiębiorstwa (włącznie z możliwością ich sprzedaży), pozwalające na budowanie przewagi konkurencyjnej oraz osiąganie korzyści ekonomicznych – były klasyfikowane jako składnik aktywów bilansowych jednostki. Przedsiębiorstwa nie powinny posiadać ukrytych aktywów – aktywów, których wartość jest ujawniana dopiero w momencie sprzedaży jednostki lub jej zorganizowanej części.

Błędna i niezgodna z rzeczywistością prezentacja składników majątku firmy zaburza jej prawdziwy i rzetelny obraz w sprawozdaniu finansowym, a tym samym

---

⁴ Chodzi tutaj o te nakłady, które nie spełniają kryterium definicji składnika wartości niematerialnych i prawnych, a więc muszą być odniesione w ciężar kosztów działalności. Składniki spełniające kryteria definicji składnika wartości niematerialnych i prawnych, są bilansowo ujmowane jako odrębne składniki aktywów niematerialnych.

staje się przyczyną bardzo poważnych błędów w podejmowaniu decyzji ekonomicznych przez użytkowników sprawozdań finansowych.

Kończąc, należy również wspomnieć, że ewentualne zmiany w obszarze prawa bilansowego powinny być skorelowane ze zmianami w przepisach podatkowych, gdyż sukces wdrożenia nowych rozwiązań, zwłaszcza w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw, w dużej mierze zależy od brzmienia odpowiednich przepisów w prawie podatkowym. Jednostki sektora MŚP przyjmują bowiem w większości – jako obowiązujące rozwiązania polityki rachunkowości – tylko te, które są akceptowane w rozliczeniach podatkowych.

Literatura

- [1] Gierusz J., *Założenia koncepcyjne sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych*, [w:] J. Gierusz (red.), *Ustawa o rachunkowości a Międzynarodowe Standardy Rachunkowości*, ODDK, Gdańsk 2002.
- [2] Gut P., *Falszowanie sprawozdań finansowych*, Serwis Monitora Rachunkowości i Finansów 2006, nr 1.
- [3] *Międzynarodowe Standardy Rachunkowości*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2001.
- [4] *Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości*, DzU 1994, nr 152, poz. 1223 z późn. zm.
- [5] IV Dyrektywa Rady 78/660/EWG z dnia 25 lipca 1978 r. w sprawie rocznych sprawozdań finansowych niektórych rodzajów spółek, DzUrz UE 1978.222.11.

INTANGIBLE FIXED ASSETS – TRUE AND FAIR VIEW IN FINANCIAL REPORTS

Summary: This article discusses – based on Polish current accounting law in force – the limitations of possibilities to present intangible assets. Due to lack of some information about intangible assets, financial reports actually do not present true and fair view of a company. Because of this, changes in current accounting regulations in the area of intangible assets must to be made.

Key words: intangible assets, internally generated intangible assets, modification of used element of intangible fixed assets.